

*Гуріна О. О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ПРАВО НА ОСВІТУ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ТЕОРЕТИЧНИХ ЮРИДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналізується поняття права на освіту та його реалізація в контексті теоретичних юридичних досліджень. Розкриваються теоретичний фундамент і практичні прогалини його використання кожною особою, що тягне за собою виникнення нерівності в праві реалізації цього права і розбіжностей між суспільством і державою, виступаючим його гарантом.

Ключові слова: право, освіта, реалізація, суспільство, держава, гарант.

Світові стандарти щодо визначення прав людини є загальними для кожної особи та охоплюють усі без винятку її сфери життя. Право на освіту є одним з основних і фундаментальних прав, передбачених міжнародно-правовими актами та гарантованого у конституційному порядку. В теоретичному аспекті права людини є невід'ємними та рівними для кожного, але в практичній реалізації їх забезпечення та доступність є відносною.

Освіта занадто часто розглядається як можливість, а не як право, тоді як положення про безкоштовну і обов'язкову освіту для всіх дітей існують практично в усіх конституціях світу [1].

Метою статті є по-перше, розглянути та проаналізувати запропоновані дослідниками даної галузі визначення та форми реалізації права на освіту, по-друге, співставити теоретичні надбання та їх практичне застосування та по-третє, розглянути зв'язок між реалізацією права на освіту та соціальною функцією держави, як гаранта забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Права людини і громадянина мають значимість в житті суспільства ще і тому, що вони сприяють комунікації між індивідами і соціальними групами, між особистістю і державою. Нерозуміння цього унеможлиблює адекватну оцінку всієї системи складних політичних, соціальних, економічних, міжнародних відносин, не сприяє звільненню людини від надмірної залежності від держави. Права людини і громадянина є визначальним чинником статусу людини в суспільстві й цивілізованій діяльності людей, задоволенні їх потреб і інтересів [2, 1].

Культурні права та свободи є самостійною групою в системі прав. Вони виступають суб'єтивними правами людини і громадянина в культурній та духовній сферах, забезпечують доступ, засвоєння та використання культурних надбань суспільства для всебічного соціального розвитку.

На думку Н. Колотової, культурні права гарантують духовний розвиток людини, допомагають кожному індивіду стати корисним учасником політичного, духовного, соціального і культурного процесу [3, 170].

Н. Колотова стверджує, що саме якість духовного світу індивіда формує культурно здорове суспільство, в якому стрімко розвиваються політичні, соціальні, духовні аспекти життя, і на нашу думку, вона має рацію.

Відома дослідниця прав людини О. Лукашова вважає, що культурні права гарантують доступ особи до благ культури, свободу художньої, наукової, технічної творчості, її участь у культурному житті і користування закладами культури [4, 29].

Такі поняття як реалізація культурних прав громадянами та забезпечення цього права державою тісно взаємопов'язані. Тому стверджувати лише про те, що культурні права гарантують доступ особи до культурних благ буде не лише не повним, але й хибним.

Дослідник В. Акуленко розглядає культурні права людини, громадянина і народу як можливості, гарантовані державою щодо збереження й розвитку національно-культурної самобутності, доступу до матеріально-духовних надбань людства, їх засвоєння й використання, здобуття освіти [5, 7].

Дослідник широко та доступно розкрив дане поняття, відзначив найвагоміші, на нашу думку, складові реалізації культурних прав та свобод людиною та громадянином, народом як суб'єктами права.

Освіта – це один з найдавніших соціальних інститутів, який покликаний потребами суспільства відтворювати й передавати знання, уміння, навички, готувати нові покоління до життя, готувати суб'єктів соціальної дії до вирішення економічних, соціальних, культурних проблем, що стоять перед людством [6].

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами [7].

Право на освіту в об'єктивному розумінні – правовий інститут, система правових норм, яка регулює ту частину суспільних відносин, які пов'язані з набуттям знань, що сприяють розвитку самої особистості, професійних навичок. Будучи закріпленням законодавчим шляхом, воно стало частиною об'єктивного права, сукупністю правових норм в рамках діючого позитивного права [8, 49].

На нашу думку, право на освіту – це конституційно закріплене право людини і громадянина на вільний загальний доступ до освітніх послуг, отримання якісних знань, умінь, навичок, вивчення наукових, культурних, соціальних та духовних здобутків людства задля використання їх в повсякденному житті та соціальній діяльності суспільства вцілому.

Отже, право на освіту відноситься до числа основних прав людини і визнано таким не тільки на міжнародно-правовому рівні, але і в переважній більшості внутрішньодержавних правових систем.

Вперше на міжнародно-правовому рівні право на освіту було закріплено в ч. 1 ст. 26 Загальної декларації прав людини і громадянина 1948 року та отримало подальшого розвитку в ч. 1 ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року [9, 47].

Згідно ст. 26 Загальної декларації прав людини освіта має бути безкоштовною, хоча б початкова та загальна освіта. Передбачено, що початкова освіта має бути обов'язковою, технічна та професійна освіта – загальнодоступною, а вища освіта – однаково доступною для усіх на основі здатностей кожного. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особистості та збільшення поваги до прав людини та основним свободам. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості й дружбі між усіма народами, расовими й релігійними групами. Тим самим на міжнародному рівні був закріплений принцип гуманістичного характеру освіти. Згідно

ч. 3 ст. 26 даного документа було встановлено право пріоритету батьків у виборі освіти для своїх малолітніх дітей [10, 7].

У Всесвітній доповіді з освіти зазначається: “С ростом понимания целостности образования, способствующего отказу от былых резких разграничений, ширится признание того, что все молодые люди должны получить по возможности самое полное образование, какое только могут предоставить им их общины” [11, 46].

Амартья Сен, нобелівський лауреат з економіки, стверджує, що невід’ємна цінність освіти є основою для реалізації людського потенціалу. Тому говорячи про показники добробуту не можна розглядати лише економічну точку зору. Позбавлення та бідність також залежать від відсутності можливостей людини вплинути на своє становище в житті. Тому найважливішими умовами для створення таких можливостей є здоров’я та освіта [12, 11].

Дане ствердження науковця, на нашу думку, є не лише теоретично обґрунтованим, але й має фактичне відображення у становленні та розвитку культурно-освіченого, економічно-розвиненого, правового суспільства.

Комплексна і цілеспрямована діяльність по наданню правам і свободам людини реального змісту охоплюється поняттям забезпечення права і свобод людини, яке включає: сприяння реалізації прав і свобод людини (шляхом позитивного впливу на здійснення їх гарантій), охорону прав і свобод людини (відновлення порушеного правомірною стану, притягнення до юридичної відповідальності) [13, 72].

Забезпечення права на освіту, а саме доступність та якість освіти для кожної людини і громадянина, є одним з основних обов’язків держави та пріоритетів у розвитку внутрішньої політики, спрямованої на підвищення рівня освіченості суспільства.

Це зумовлено тим, що освіта в сучасному глобалізованому й інформатизованому світі набуває все більшого значення як вирішальний чинник суспільного прогресу й національної безпеки, стає важливою складовою всебічного розвитку людської особистості, поглиблення поваги до прав і свобод людини [14, 4].

Умови життя особи і можливості реалізації нею конституційних прав і свобод певним чином залежать від приналежності людини до тієї чи іншої соціальної групи, насамперед – до певного класу. Суттєві розбіжності в умовах і способі життя мають місце між соціально-демографічними групами (молоддю, жінками, людьми похилого віку і ін.) і соціально-територіальними групами (міські й сільські мешканці, населення різних регіонів і поселень). Так, згідно з ч. 2 ст. 24 Конституції України місце проживання не повинно впливати на рівність прав і свобод людини, однак воно суттєво впливає на можливість реалізації деяких інших, також гарантованих Конституцією прав, зокрема право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (ч. 4 ст. 53). А також, безумовне виконання законодавства в царині освіти, впровадження державних стандартів загальної середньої освіти, системи тестування й перевірки рівня загальноосвітньої підготовки учнів [15, 77].

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти в Україні для всіх громадян незалежно від національності, статі, соціального походження та майнового стану, віросповідання, місця проживання та стану здоров’я забезпечується рівний доступ до якісної освіти. Реалізація зазначеного права передбачає прозорість, наступність системи освіти всіх рівнів, гнучке врахування демографічних, соціальних, економічних змін [16].

Освіта, з точки зору ЮНЕСКО, має здатність передавати конкретні фундаментальні цінності незалежно від расових, гендерних, мовних та релігійних відмінностей. Крім передачі ціннісних орієнтирів і зміцнення морального та

інтелектуального співробітництва освіта виступає як інструмент інтеграції, гармонізації і толерантності до відмінностей [12, 10].

Право на освіту – це система норм (правил поведінки) і принципів, формально закріплених у нормативно-правових актах України, які регулюють коло відносин між людиною і громадянином та державою (державними та недержавними установами та організаціями), які виникають у сфері освітньої діяльності.

Сутність соціального напрямку функціонування держави, який за Конституцією України є одним з визначальних, основоположних орієнтирів її діяльності докорінно відрізняється від сутності соціального напрямку діяльності держави за Конституцією Української РСР 1978 р. Вперше на конституційному рівні правового регулювання людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані найвищою соціальною цінністю в державі [17, 3].

Однією з особливостей сучасного конституційного регулювання є його “соціалізація”. Соціальну державу засвідчують певні взаємозв'язки між державою і соціумом, які виникають поза економічною сферою суспільного буття. Такі взаємозв'язки відображені в положеннях засадничих за змістом розділів (частин, глав) деяких конституцій. Частина з цих положень присвячена визначенню ролі держави стосовно духовної сфери суспільного буття (культура, мистецтво, наука, освіта тощо) [18, 18].

Соціальна функція держави – це забезпечення соціальної безпеки громадян, створення умов для повного здійснення їх права на працю, життєвий достатній рівень; зняття і пом'якшення соціальних суперечностей шляхом гуманної та справедливої соціальної політики [19, 48].

Конституцією України на державу покладений обов'язок здійснювати заходи по забезпеченню соціального захисту.

Наприклад, ст. 41 свідчить, що громадяни мають право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, ст. 42 – кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, ст. 43 – кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, ст. 53 закріплює за кожним право на освіту. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [20].

Зрозуміти специфіку стратегічних завдань державного регулювання освіти неможливо без чіткого уявлення про соціальну і економічну потребу в освіті. Часовий оборот річної когорти населення (робочої сили) складається з таких стадій:

- 1) від народження до закінчення загальної і спеціальної освіти;
- 2) початковий період трудової адаптації;
- 3) період найбільш ефективної і стабільної трудової діяльності;
- 4) період адаптації до виходу зі складу робочої сили;
- 5) пенсійний період [21].

Недотримання права на освіту і нерівність у доступі до освіти – безсумнівно, дві найбільш серйозні проблеми, з якими стикається сучасне суспільство в боротьбі за досягнення соціального згуртування і економічного розвитку [1].

Розглянувши різні точки зору науковців відносно права на освіту та його реалізації необхідно відзначити, що досліджуване питання завжди було і залишається актуальним,

адже суспільний розвиток залежить не лише від економічного, політичного та духовного збагачення, а й від освітнього та, як наслідок, культурного рівня населення.

Отже, насамперед, для реалізації права на освіту потрібне не лише законодавче закріплення даного права, а й визнання його державою, яке в свою чергу виказується фінансовим, матеріальним, організаційним, правоохоронним забезпеченням.

Використані джерела:

1. Курьер ЮНЕСКО, № 10, 2007 / Образование как основное право // Режим доступа : <http://tyro38.unesco.org/ru/cour-10-2007/cour-10-2007-3.html>
2. Давидова М. В. Права людини та громадянина в сучасних демократіях : автореф. дис. на здобуття наук. звання канд. політ. наук : 23.00.02 [Електронний ресурс] / М. В. Давидова. – Миколаїв, 2004. – 16 с.
3. Права человека : учеб. для вузов / [отв. ред. Е. А. Лукашева]. – М., 2001. – 472 с.
4. Соколенко Ю. Поняття культурних прав і свобод людини та громадянина / Ю. Соколенко // Право України. – 2005. – № 2. – С. 27-32.
5. Акуленко В. Культурні права людини, громадянина і народу / В. Акуленко // Пам'ятки України. – Київ : Міністерство культури і мистецтв України, 2003. – № 3. – С. 2-11.
6. Онищенко О. „Хто замовляє музику, коли платять батьки ?” / О. Онищенко // Дзеркало тижня. – № 4 (633). – 3-9 лютого 2007 р.
7. Закон України “Про освіту” № 1060-ХІІ // Голос України від 26.06.1991.
8. Грачева Т. В. Право человека на образование и его развитие в условиях глобализации / Т. В. Грачева // Закон и право. – 2004. – № 3. – С. 49-51.
9. Боняк В. О. Конституційне право людини і громадянина на освіту в Україні: монографія / Валентина Олексіївна Боняк. – Д. : Ліра ЛТД, 2008. – 180 с.
10. Загальна декларація прав людини. – Київ, 1998. – 8 с.
11. Всемирный доклад по образованию, 2000 : Право на образование: на пути к образованию для всех в течение всей жизни / ЮНЕСКО. – Париж : ЮНЕСКО, 2000. – 192 с.
12. Бухерт Л. Образование для всех: достижима ли эта мечта? / Л. Бухерт // Перспективы. – 2003. – Т. 32. – № 1. – С. 9-19.
13. Кулініч О. О. Механізм забезпечення прав і свобод людини: загальнотеоретичний аспект / О. О. Кулініч // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави: матеріали V Всеукр. наук. конф. правників-початківців : зб. ст. / голов. редкол. : Оборотов Ю. М. (голова) [та ін.] – О.; Л. : Фенікс, 2008. – С. 71-74.
14. Ракша Н. С. Адміністративно-правове забезпечення права громадян на освіту : дис. на здобуття наук. звання канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ракша Наталія Станіславівна. – Донецьк, 2006. – 204 с.
15. Липко О. Ю. До питання реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина на засадах конституційного принципу рівності / О. Ю. Липко // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави: матеріали IV Всеукр. наук. конф. правників-початківців, 10-11 лист. 2006 р. / голов. редкол. : Ю. М. Оборотов (голова) [та ін.]. – О.; Л. : Фенікс, 2008. – С. 76-78.
16. Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347 / 2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16.
17. Бермічева О. В. Соціальна функція держави в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. звання канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Бермічева. – Х., 2002. – 18 с.
18. Шаповал В. Конституційна категорія соціальної держави / В. Шаповал // Право України. – 2004. – № 5. – С. 14-19.
19. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
20. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – Офіц. вид. – К. : Преса України, 1997.
21. Михаць С. О. Шляхи вдосконалення впливу освіти на економічне зростання / С. О. Михаць // Режим доступу : http://tourlib.net/statti_others/myhac2.htm

Гурина Е. А. Право на образование и его реализация как объекты теоретических юридических исследований

Анализируется понятие права на образование и его реализация в контексте теоретических юридических исследований. Раскрываются теоретический фундамент и практические пробелы его использования каждой личностью, что влечет за собой возникновение неравенства в праве реализации этого права и разногласий между обществом и государством, выступающим его гарантом.

Ключевые слова: право, образование, реализация, общество, государство, гарант.

Gurina O. O. The right to education and its realization as objects of theoretical legal studies

A concept of the right to education and its implementation in the context of theoretical legal studies is analysed. The theoretical basis and practical loopholes of its using for each person is revealed in this article. This result is the emergence of inequality in the right of its realization and divergence between society and state as its guarantor.

Keywords: right, education, realization, society, state, guarantor.

Губань Р. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ В УКРАЇНІ

У статті розглядається правове забезпечення становлення інституційного механізму захисту суспільної моралі в Україні.

Ключові слова: захист, інституційний механізм, суспільна мораль.

Питання правового регулювання суспільної моралі в Україні з огляду на перехід від тоталітарного до демократичного політичного режиму стали особливо актуальними. Це пов'язано з тим, що після того як комуністична партія перестала бути керівною і направляючою силою суспільства у значної частини населення почалася аксіологічна криза. Якщо в радянській період органами, які “стежили” за тим аби не порушувались моральні засади суспільства були комітети партійного контролю, то з проголошенням незалежності України цей інституційний механізм був зруйнований. Однак згодом постало питання про відновлення інституційного механізму захисту суспільної моралі вже в демократичній Україні.

Проблемами захисту суспільної моралі насамперед займалися такі вчені як В. В. Вітвіцька, В. В. Костицький, Л. С. Кучанська, А. В. Ландіна, Л. І. Миськів, В. О. Морозова.

Однак у своїх роботах вони не розглядали питання становлення інституційного механізму захисту суспільної моралі в Україні.

Завдання статті. З огляду на це, основним завданням цієї статті є саме розгляд правового забезпечення становлення інституційного механізму захисту суспільної моралі в Україні.

Ідея створення інституційного механізму захисту суспільної моралі не є новою. З метою зміцнення духовних засад суспільства, захисту моралі та посилення виховної роботи серед населення а також запобігання негативним процесам у духовній сфері